

УДК 378.018.8:364-4]:[364.3:159.923](045)
DOI 10.31499/2618-0715.1(16).2026.355729

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Тарасюк Олег, аспірант кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
ORCID: 0009-0001-7059-046X
E-mail: o.tarasiuk@advanq.com

У статті на основі теоретичного аналізу проблеми узагальнено зміст соціально-правового захисту як основи соціальної інклюзії та складової професійної діяльності соціального працівника.

Автором узагальнено перелік професійних завдань працівників, зайнятих у соціальній сфері (керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців і працівників установ та закладів сфери соціальних послуг, та ін.), що потребує ґрунтовної професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи в системі формальної та неформальної освіти.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, соціально-правовий захист, правова освіта, професійна діяльність соціального працівника, соціальна інклюзія, соціально вразливі групи.

SOCIAL AND LEGAL PROTECTION AS A COMPONENT OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SOCIAL WORKER

Tarasiuk Oleh, Postgraduate student at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
ORCID: 0009-0001-7059-046X
E-mail: o.tarasiuk@advanq.com

The article, based on a theoretical analysis of the problem, summarizes the content of social and legal protection as the basis of social inclusion and a component of the professional activity of a social worker.

It is established that one of the important tasks facing social workers is social and legal protection as the basis of social inclusion – the process of ensuring equal opportunities for all members of society, regardless of their social, economic, cultural, ethnic or physical status. This concept is aimed at eliminating barriers that prevent certain groups of the population from fully participating in the life of society.

In ensuring social inclusion, the importance of the element of applying legislation is highlighted, primarily by the state administrative system itself. In this context, an important role is played by social services, which in practice implement mechanisms of social inclusion in direct relations with people, with target social groups: this includes protection of rights and advocacy, support and counseling, organization of inclusive programs, educational and outreach activities, organization of social services, interdisciplinary cooperation. The above characterizes the process of social and legal protection of socially vulnerable groups of people. In the process of such social and legal protection, practical skills in choosing the optimal forms and instruments of social protection for different groups of the population by a social worker, as well as making effective decisions taking into account state guarantees of ensuring social rights and freedoms of a person and a citizen in modern conditions, which also ensures inclusion.

The author summarizes the list of professional tasks of workers employed in the social sphere (managers, professionals, specialists, technical employees and employees of institutions and

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

establishments of the sphere of social services, etc.), which requires thorough professional training of specialists in the field of social work in the system of formal and informal education.

Key words: *social work, social worker, social and legal protection, legal education, professional activity of a social worker, social inclusion, socially vulnerable groups.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах сучасних соціально-економічних та суспільно-політичних викликів інтерес до проблем соціальної роботи постійно зростає, що зумовлено закономірностями суспільного розвитку і високою соціальною потребою підвищення якості підготовки фахівця-професіонала, заснованої на гуманістичних ідеалах і принципах, з урахуванням його соціальних запитів, здібностей, інтересів, досвіду роботи тощо [1, с. 4].

Різноманіття життєвих ситуацій і обставин людей різного віку, різного стану фізичного та ментального здоров'я, різного соціального становища, їх вразливість, незахищеність, часто несамостійність обумовлюють те, що професіоналізм фахівця з соціальної роботи все більше пов'язаний з соціально-правовою діяльністю. Соціальний працівник повинен реалізовувати комплекс заходів із соціально-правової підтримки і захисту особистості, здійснювати просвітницько-профілактичну, консультаційну діяльність, налагоджувати взаємодію між соціальними та правоохоронними інститутами тощо.

Означене вище складає зміст соціально-правового захисту у практиці соціальної роботи, який є важливою складовою системи соціального захисту в цілому та системи соціальної інклюзії зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання професійної підготовки соціальних працівників, соціально-правової діяльності фахівців соціальної сфери відображені у працях О. Лісовця, Л. Міщик, І. Зверевої, А. Капської, І. Сидорук, Г. Слозанської, О. Усик, С. Чернети, та ін. [4].

Мета статті – на основі теоретичного аналізу проблеми узагальнити зміст соціально-правового захисту як основи соціальної інклюзії та складової професійної діяльності соціального працівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні професія соціального працівника у професійному та академічному вимірах має свою історію і традиції, що розвиваються в контексті загальносвітових вимог до висококваліфікованих кадрів.

Які ж професійні завдання виконує соціальний працівник? Відповідно до «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників» (наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Випуску 80 «Соціальні послуги» від 29 березня 2017 р. № 518), в якому визначено зміст професійної діяльності та кваліфікаційних вимог до посад працівників, зайнятих у соціальній сфері, кваліфікаційні характеристики керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців і працівників установ та закладів сфери соціальних послуг, які виконують функції, пов'язані з виконанням низки завдань. З-поміж інших, ми виокремили трудові функції в контексті соціально-правового захисту особистості:

- організація та керівництво діяльністю із надання соціальних послуг щодо захисту осіб, окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- сприяння зайнятості населення;
- організація експертного обслуговування соціально-трудова відносин;
- організація профконсультування;
- організація роботи з надання соціальної допомоги вдома та іншими керівними функціями;
- виконання аналітичних функцій у сфері зайнятості;

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

- виконання експертних функцій із регулювання соціально-трудових відносин та умов праці;
- охорона праці;
- виконання функцій фахівців з різних напрямків (видів) соціального обслуговування;
- та ін. [2].

Про важливість соціально-правового захисту як складової професійної діяльності майбутнього соціального працівника свідчить зміст відповідних професійних стандартів. З метою з'ясування важливості соціально-правового захисту як складової професійної діяльності соціального працівника нами здійснено аналіз професій (відповідно до чинного Класифікатора професій), змісту відповідних професійних стандартів та, відповідно, професійних професійних компетентностей (за трудовою дією), а саме виокремлюємо ті функції, які є дотичними до соціально-правового захисту:

– 2446.2 Фахівець із соціальної роботи (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, №1170 від 20.06.2020 р. «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи»»): А1. Здатність орієнтуватись в системі законів та нормативно-правових актів, що діють в сфері соціального захисту осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки і надання соціальних послуг, захисту прав дітей; В3. Здатність надавати інформацію та консультації особам / сім'ям, які потрапили у складні життєві обставини, з питань чинного законодавства, соціального захисту і забезпечення їх прав та інтересів у межах повноважень; В5. Здатність до ведення ділової документації та внесення відомостей до Реєстру соціальних послуг про отримувачів та надавачів соціальних послуг в межах повноважень та у відповідності до нормативно-правових актів;

– 2446.2 Соціальний працівник (наказ Міністерства соціальної політики, №1049 від 04.07.2019 р. «Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник»»): А1. Здатність застосовувати законодавчі та нормативно-правові акти з питань надання соціальних послуг, соціальної допомоги особам / сім'ям, які потрапили в складні життєві обставини;

– 2446.2 Фахівець із соціальної допомоги вдома (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі а сільського господарства, №1180 від 20.06.2020 р. «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної допомоги вдома»»): А1. Здатність аналізувати, розуміти та застосовувати законодавчі та нормативно-правові акти з питань надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– 2446.2 Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб (наказ Міністерства у справах ветеранів України, №508 від 31.12.2024 р. «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб»»): Г1. Здатність інформувати про державні, регіональні, місцеві програми підтримки ветеранів війни та членів їх сімей; Г2. Здатність проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо можливостей, прав, гарантій, пільг, отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг;

– 2359.2 Соціальний працівник (допоміжний персонал) (наказ Міністерства молоді та спорту України, №1149 від 18.06.2020 р. «Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник (допоміжний персонал) »»): А1. Здатність застосовувати на практиці законодавчі та нормативно-правові акти з питань надання соціальних послуг особам, що потрапили в складні життєві обставини;

– 2359.2 Фахівець із раннього втручання (наказ, №34 від 12.12.202 р. «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із раннього втручання»»): А1. Здатність орієнтуватись в системі законодавчих і нормативно-правових актів у сфері охорони

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

дитинства та захисту прав дітей, охорони здоров'я, дошкільної освіти, соціального захисту сімей з дітьми, надання соціальних послуг, проведення соціальної роботи, надання реабілітаційних послуг [6; 7].

Отже, соціально-правовий захист є важливою складовою професійної діяльності майбутнього соціального працівника, про що свідчить зміст відповідних установчих документів, професійних стандартів, а також результати теоретико-методологічних досліджень.

На основі аналізу теорії і практики соціальної роботи в Україні, вивчивши досвід роботи соціальних працівників та інших фахівців соціальної сфери, причетних до проблем соціально-правового захисту, науковці визначають змістову структуру соціально-правової діяльності соціального працівника. Зокрема, враховуючи функції діяльності соціального працівника (охоронно-захисна, координаційна, контролююча, профілактична, інформативно-просвітницька, право виховна) зміст сучасної соціально-правової діяльності соціального працівника охоплює такі напрями:

- забезпечення охорони і захисту прав клієнтів у різних інстанціях;
- забезпечення взаємодії та співробітництва між різними інститутами щодо соціально-правового захисту особистості;
- здійснення контролю за дотриманням прав особистості на різних рівнях;
- організація профілактичної діяльності спрямованої на попередження, недопущення порушень прав різних категорій клієнтів;
- інформативно-просвітницька діяльність щодо правової освіти населення;
- виховання правової культури у дітей та дорослих в умовах конкретного соціуму (О. Лісовець) [4].

Однак, виокремлення наведених вище напрямів сучасної соціально-правової діяльності соціального працівника є певною мірою умовним, оскільки розглядати їх комплексно. Насамперед, в умовах серйозних соціально-економічних та військово-політичних змін, важливість непростих завдань, що стоять перед соціальними працівниками «посилюють вимоги до підготовки соціальних працівників, навчання їх навичкам представництва інтересів соціально вразливих та дискримінаційних груп населення; формування вміння критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері представництва інтересів; формування вміння екстреного (кризового) реагування на нові виклики та потреби отримувачів соціальної послуги [3, с. 130].

Одним із важливих і непростих завдань, що стоять перед соціальними працівниками, є соціально-правовий захист як основа соціальної інклюзії – процесу забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства незалежно від їхнього соціального, економічного, культурного, етнічного чи фізичного статусу. Ця концепція, спрямована на усунення бар'єрів, які заважають певним групам населення брати повноцінну участь у житті суспільства.

Соціальна інклюзія є особливо важливою зараз і буде важливою і для повоєнного відновлення України. Причин важливості соціальною інклюзією є чимало. Це і гуманізм, і емпатія соціуму, і необхідність побудови соціальної держави з гідним життям кожного. Однак, через значну депопуляцію ми як суспільство та держава не можемо дозволити собі виключення із суспільного життя та суспільних процесів тих чи інших соціальних груп. Крім того, соціальна інклюзія забезпечує творення з усіма майбутнього цієї держави, що лише робитиме її більш стійкою, єдиною та посилюватиме відчуття належності, справедливості та співпричетності кожного.

Дослідження громадської думки щодо питань безбар'єрності показало, що 83% респондентів визнали безбар'єрність новою цінністю для України. А це свідчить про розуміння людьми необхідності соціальних трансформацій поряд із інфраструктурними вдосконаленнями. 34% респондентів наголосили на важливості зміни поведінки людей, створенні адаптованого середовища – 32% та забезпеченні доступності освіти й робочих

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

місць – 22% [5]. Примітним є те, що більше ніж половина українців покладає відповідальність за створення такого простору на державу та місцеві органи влади. Водночас майже кожен четвертий опитаний особисто долучається до усунення бар'єрів.

З одного боку це означає, що люди готові не лише приймати, а й долучатися – тобто суспільство все-таки є активним в означеному аспекті. З іншого – саме на державу покладається основне завдання зі створення умов для соціальної інклюзії, що включає розробку, впровадження та підтримку політик і програм, спрямованих на забезпечення рівних можливостей та соціального захисту для всіх громадян. До таких державних політик можна віднести сферу інклюзивної освіти, інклюзивні соціальні послуги, професійну підготовку людей з інвалідністю, створення безбар'єрного середовища, інформаційної доступності, розвитку громадських просторів, забезпечення соціальних стандартів, тощо.

Створення та реалізація таких політик відбувається шляхом їх узаконення, укладання в певні формальні законодавчі приписи. З-поміж основних нормативно-правових актів, які визначають правові основи соціальної інклюзії, виокремлюємо Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», підзаконні нормативні акти (урядовий План заходів з реалізації у 2025-2026 роках Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, та ін.).

Однак, ефективність законодавства про соціальну інклюзію значно варіюється від наявних державних ресурсів (в першу чергу економічних), управлінської системи, яка його застосовує, та соціокультурного стану (внутрішньої готовності суспільства дотримуватись законодавства).

Відтак у забезпеченні соціальної інклюзії актуалізується важливість елементу застосування законодавства, в першу чергу з боку самої державної управлінської системи. У цьому контексті важливу роль відіграють соціальні служби, які на практиці реалізують механізми соціальної інклюзії у безпосередніх відносинах з людьми, з цільовими соціальними групами: це і захист прав та адвокація, підтримка та консультування, організація інклюзивних програм, освітня та просвітницька діяльність, організація соціальних послуг, міждисциплінарна співпраця.

Означене вище характеризує процес соціально-правового захисту соціально вразливих груп осіб. У процесі такого соціально-правового захисту важливими є практичні навички із вибору соціальним працівником оптимальних форм та інструментів соціального захисту різних груп населення, а також ухвалення ефективних рішень із врахуванням державних гарантій забезпечення соціальних прав і свобод людини й громадянина в сучасних умовах, що в тому числі забезпечує інклюзію.

Тому невід'ємною складовою підготовки соціальних працівників мають бути елементи правової освіти щодо соціально-правового захисту особистості, оскільки надає базові знання про: закони, що стосуються практики соціальної роботи; ключові правові принципи та концепції; права людини і громадянина; механізми захисту порушених прав та кваліфікації того, чи є порушення чи його немає, міжструктурної взаємодії, тощо.

Зрозуміло, що соціальні працівники не повинні бути юристами, але вони отримують значну користь від навиків застосування права у своїй роботі, і це підвищує професіоналізм у цій професії. Оскільки соціальні працівники працюють з різними групами людей, міждисциплінарна перспектива збагачує їхню точку зору та сприйняття людей, ситуацій та соціальних взаємодій. Питання про те, як вирішувати конкретну ситуацію юридично і професійно, які міркування необхідно зважити в процесі прийняття рішень, які аспекти справи потребують уваги і чи слід застосовувати конкретний закон, краще вирішувати, коли соціальний працівник відчуває, що він/вона здатний/на відповісти на ці питання належним чином.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Окрім інформування про конкретні правові принципи та закони, основна мета елементів правової освіти, на нашу думку, полягає в тому, щоб навчити студентів долати розрив між теорією та практикою. Хоча студенти можуть дізнатися про конкретний закон на заняттях, у більшості випадків закон дає лише загальні вказівки та абстрактні поняття, які згодом потрібно наповнити відповідним змістом. Необхідно формувати набір навичок, необхідних для реалізації закону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз особливостей професійної діяльності соціального працівника в цілому та соціально-правовий аспект зокрема, наведений вище перелік професійних завдань працівників, зайнятих у соціальній сфері (керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців і працівників установ та закладів сфери соціальних послуг, та ін.) потребує ґрунтовної професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи в системі формальної та неформальної освіти. Означені питання є предметом подальших наукових та методичних розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціальної роботи: теорія і практика : колективна монографія / І. В. Албул, О. Д. Балдинюк, О. М. Бойко [та ін.] ; за ред. Н. М. Коляди ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 234 с.
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80. Соціальні послуги: Наказ Міністерства соціальної політики України від 29 березня 2017 р. № 518. 89 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#n11> (дата запиту: 19.01.2026).
3. Дуля А.В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до представництва інтересів соціально вразливих груп населення. Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Житомир, 4 квітня 2024 року) / Ред. колегія: Л. Котлова, Л. Бутузова, С. Максимець / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соціально-психологічний факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. С. 130–134. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48864/> (дата запиту: 03.02.2026)
4. Лісовець О.В. Теорія і практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : дис. д-ра пед. н. : спец. 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». К., 2019. 593 с. <https://lib.ndu.edu.ua/items/87ec5c38-f6cc-4603-aaad-bc692e3f5778> (дата запиту: 02.02.2026)
5. Презентовано дослідження громадської думки щодо питань безбар'єрності. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/news/prezentovano-doslidzhennia-hromadskoi-dumky-shchodo-pytan-bezbariernosti> (дата запиту: 12.01.2026)
6. Соціальний працівник. Наказ Міністерства соціальної політики, №1049 від 04.07.2019 р. «Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник». URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf> (дата запиту: 01.02.2026)
7. Фахівець із соціальної роботи/ Указ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, №1170 від 20.06.2020 р. «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи»»). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME200567> (дата запиту: 01.02.2026)

REFERENCES

1. Aktualni problemy sotsialnoi roboty: teoriia i praktyka (2020). [Current issues in social work: theory and practice]: kolektyvna monohrafiia / I. V. Albul, O. D. Baldyniuk, O. M. Boiko [ta in.] ; za red. N. M. Koliady ; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t im. Pavla Tychyny. Uman : Vizavi, 234 s. [in Ukrainian].
2. Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv/ Vypusk 80. Sotsialni posluhy: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 29 bereznia 2017 r. № 518. [Handbook of qualification characteristics of employee professions. Issue 80. Social services: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated March 29, 2017 No. 518.]. 89 s. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#n11> (data zapytu: 19.01.2026) [in Ukrainian].
3. Dulia, A. V. (2024). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do predstavnytstva interesiv sotsialno vrazlyvykh hrup naselennia [Preparing future social workers to represent the interests of socially vulnerable groups of the population]. *Aktualni pytannia rozvytku osobystosti: suchasnist, innovatsii, perspektyvy*: Zbirnyk naukovykh prats za materialamy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (m. Zhytomyr, 4 kvitnia 2024 roku) / Red. kolehiia: L.Kotlova, L.Butuzova, S.Maksymets / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, sotsialno-psykholohichniy fakultet. Zhytomyr, Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka. S. 130–134 [in Ukrainian].
4. Lisovets, O.V. (2019). Teoriia i praktyka formuvannia sotsialno-pravovoï kompetentnosti maïbutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity [Theory and practice of forming socio-legal competence of future social workers in the context of university education] : dys. d-ra ped. n. : spets. 13.00.05 / Derzhavnyï vyshchyi navchalnyi zaklad «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet». Kyïv, 593 s. [in Ukrainian].
5. Prezentovano doslidzhennia hromadskoi dumky shchodo pytan bezbariernosti. MON Ukrainy [Public opinion research on accessibility issues presented. Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/news/prezentovano-doslidzhennia-hromadskoi-dumky-shchodo-pytan-bezbariernosti> [in Ukrainian].
6. Sotsialnyi pratsivnyk (nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky, №1049 vid 04.07.2019 r. «Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Sotsialnyi pratsivnyk» [Social worker. Order of the Ministry of Social Policy, No. 1049 dated July 4, 2019 “On approval of the professional standard “Social worker”]. URL: <https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf> [in Ukrainian].
7. Fakhivets iz sotsialnoi roboty (nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy, №1170 vid 20.06.2020 r. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Fakhivets iz sotsialnoi roboty») [Social Work Specialist/ Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine, No. 1170 dated 06/20/2020 On Approval of the Professional Standard «Social Work Specialist»]]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME200567> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання – 8.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування – 28.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) – 27.03.2026